

laylı tenkit de dinî çevrelerde işe yaramıştır. Dinler tarihi alanındaki teknik olarak önemi ise dinler tarihi çalışmalarını kullanılabilir, canlı, pragmatik ve kısmen tecrübi bir hale getirmesindedir. Eliade'in bu alanda çok sayıda eseri vardır.

Eserleri. Eliade'in başlıca eserleri şunlardır: 1. *Traité d'histoire des religions* (Paris 1949). Eser W. R. Trask tarafından *Patterns in Comparative Religion* adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir (London - New York 1958). 2. *Le Mythe de l'éternel retour* (Paris 1949; *The Myth of the Eternal Return*, London - New York 1955). 3. *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'extase* (Paris 1951; *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, London - New York 1964). 4. *Images et symboles: Essais sur le symbolisme magique-religieux* (Paris 1952; *Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism*, London - New York 1961; *İmgeler ve Simgeler*, trc. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992). 5. *Le Yoga immortalité et liberté* (Paris 1954; *Yoga: Immortality and Freedom*, London - New York 1958). 6. *Mythes, rêves et mystères* (Paris 1957; *Myths, Dreams and Mysteries*, London - New York 1958). 7. *Das Heilige und das Profane: Nom Wesen des Religiösen* (Munich 1957; *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, New York 1959; *Kutsal ve Din Dışı*, trc. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1991). 8. *Birth and Rebirth: The Religious Meaning of Initiation in Human Culture* (London - New York 1958). 9. *Aspects du mythe* (Paris 1963; *Mitlerin Özellikleri*, trc. Sema Rifat, İstanbul 1993). 10. *The Quest: History and Meaning in Religion* (Chicago 1969; *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, trc. Mehmet Aydın, Ankara 1990). 11. *Histoire des croyances et des idées religieuses* (Paris 1976, 1978; *A History of Religious Ideas*, Chicago 1978, 1985; eserlerinin bir listesi için bk. Kitagawa - Mahoney, s. 149-150).

BİBLİYOGRAFYA:

M. Eliade, *Myth and Reality*, New York 1963, s. 1, 2, 3, 5, 14; a.mlf., *A History of Religious Ideas*, Chicago 1985, III, 69-75; a.mlf., *Kutsal ve Din Dışı* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1991; a.mlf., *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu* (trc. Mehmet Aydın), Ankara 1990; A. W. Shippee, *Mircea Eliade's Concept of Myth: A Study of its Possible Relevancy to an Understanding Islam*, Connecticut 1975, s. 24, 29, 30, 32; Joseph M. Kitagawa - W. Mahoney, "Eliade, Mircea", *Thinkers of the 20th Century*, New Delhi 1987, s. 149-151; Joseph M. Kitagawa, "Eliade Mircea", *ER*, V, 85-90; Günay Tümer, "Din", *DiA*, IX, 338; *EB2*, IV, 447.

KURŞAT DEMİRCİ

ELİF

(ı)

Arap alfabesinin birinci harfi.

Bitişik Nabat yazısından geliştirilmiş olan ve Nabatî-Ârâmî halkalarıyla Fenike yazısına bağlanan Arap alfabesinin aynı şekil ve aynı isimle anılan ilk harfidir (bk. ARAP [Yazı]; ELİFBÂ). "Zayıf, hor ve hakir görülen adam; cömert; birçok haslet ve faziletleri kendinde toplamış, eşi az bulunan kimse" gibi anlamlara da gelen (Halîl b. Ahmed, *el-Hurûf*, s. 28, 33) elifin ebced hesabındaki sayı değeri "bir"dir. Arapça'da elif (veya elif [Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Âyn*, VIII, 336]) diğer Sâmi dillerde olaf, alaf, alef, elaf ve Grekçe'de alfa şeklinde telaffuz edilen kelimelerin aslı, ilk piktografik (resim-yazı) sistemde stilize edilmiş (cursiv) bir "ököz başı" işaretiyle () gösterilen Akkadca alpu (ököz) kelimesidir. Nabatîler'de zamanla bu işaretin köşe teşkil eden verrev çizgilerinin ihmal edilmesiyle hafif meyilli dikine bir çizgiye dönüşmüştür.

Hemze ile yakın ilgisi olan ve yer yer biri diğerinin adıyla anılan elifin mahreci hakkında Arap dâimileri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbn Cinnî, İbn Yaîş, Mâlekî ayn harfinin mahrecine yakın bir yerde, boğazın en gerisinden patlayıcı bir gırtlak sesi (nebre kavîyye-laryngal plosiv) olarak çıkan hemze gibi elifin de boğaz harfi olduğunu belirtirlerken (*Sırru's-sînâ'ati'l-i'râb*, I, 46; *Şerhu'l-Mufaşşal*, X, 123; *Raşû'l-mebânî*, s. 103) Mekki b. Ebû Tâlib, Ebû Amr ed-Dânî, Fîrûzâbâdî gibi âlimler belli bir mahrece dayanmaksızın boğaz ve ağız boşluğundan çıktığını, bu sebeple de hurûf-i hevâiyeden olduğunu söylemişlerdir.

Elif ve hemze birbirinden farklı fonemlerdir. Meselâ hemze sükûn ve hareke alabildiği halde elif daima sâkin ve kendinden önceki hareke fethadır (İbn Cinnî, II, 651). Elifin resmi olduğu halde hemzenin sabit bir resmi olmamıştır (Mekkî, s. 94-95). Elif bir mahrece dayanmaksızın ağız boşluğundan çıkar, hemzenin ise belli bir mahreci vardır. Elif alfabe-de lâm ile birlikte "lâm-elif" (ٱ) şeklinde yazılır; alfabenin başında yazılan ise genelde elif denen, fakat esasta elif suretinde hemzedir. Hemze istisnâ olarak idgam edilse bile elif edilmez (Zemahşerî, s. 468). Elif meselâ "lâ" (ٱ), "mâ" (ٱ), "nâ"da (ٱ) olduğu gibi önündeki harfin sesini uzatır (harf-i med). Buna "yumuşak elif" (elif-i leyyine) veya "sâkin elif"

(elif-i sâkine) denir. Harekeli olduğunda yani bir sesli ile (sâit) okunduğunda ise (ٱ = a, ٱ = e, ٱ = i ve ٱ = u gibi) "hemze elif" (el-elifü'l-mehmûze) veya sadece "hemze" diye anılır ve yeni yazı stilinde (.) işaretiyle birlikte yazılır.

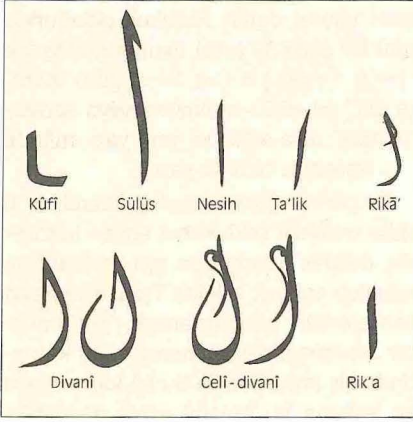
Bir görüşe göre (Emrullah Efendi, I, 3) elifin harekeli şekli kabul edilen hemzenin, mahrec bakımından ayn harfine olan yakınlığı en açık şekilde Temîm ve Esed kabilelerinin telaffuzlarında görülmüştür. Hemzeyle hemen hemen ayn kuvvetinde bir tinnit veren bu iki kabile halkı bir bakıma bu fonemi ayn'a dönüştürmüştür. Yalnız bu iki kabilede görülmüş olan bu şive özelliğine "an'ânetü Temîm" denilmiştir (İbn Yaîş, X, 8). Hemze elif, vav, yâ, hâ ve ayn'a; elif de vav, yâ, hemze ve nûna dönüşebilmektedir (Zemahşerî, s. 428, 431 vd.).

Bazı Arap dâimileri elif isminin vav, yâ ve hemze harfleriyle ülfet etmesi, yani onlarla değişip kaynaşması sebebiyle "vahşet" (sertlik ve kabalık) zıddı olan "ülfet" (uyumluluk) masdarından türediği görüşündedirler. Alfabenin ilk harfi kabul edilmesi ise bütün harflerin aslı oluşu, "Allah" (الله) lafzının ilk harfini meydana getirmesi ve bütün kelimelerin bu kaynaktan çıktığının kabul edilmesiyle açıklanmıştır (Fîrûzâbâdî, II, 4 vd.).

Elifin Kur'an'da ve Arap gramerinde gördüğü çeşitli görevler için ayrı ayrı adlar (elkâbü'l-elifât) kullanılmıştır. Bu eliflerin üçü asıl, diğerleri onların fîrûu ve tâbîleri durumundadır. Asıl olanlar şunlardır: 1. el-Elifü'l-aslî. قرا - سال - أمر vb. fiillerdeki gibi. 2. Elifü'l-kat'. أم - ابل - أب vb. isimlerle أكرم - أعلم vb. fiillerde görüldüğü gibi. 3. Elifü'l-vasl. ابن - اسم vb. isimlerde ve sülâsî fiillerin emriyle انصر - اقطع) mâzî, hümâsî, sūdâsî fiillerdeki gibi (استكر - انفعّل). Fîrûzâbâdî *Qāmûsü'l-muḥîṭ*'inde fîrûu niteliğindeki eliflerin on altı tanesini zikrederken *el-Beşâ'ir* adlı eserinde elif için kırk ayrı lakap sayarak her birine misaller vermiştir.

Elif Kur'an kıraatinde fethanın uzatılmasında bir ölçü birimi olarak (bir elif, iki elif miktarı) kullanılmıştır. Ayrıca tabiattaki dört ana unsurdan ateşe remiz olmuş, tasavvufta insân-ı kâmilî sembolize etmiştir. Hat sanatı açısından tuğra'nın dört kısmından üçüncüsünü ve yukarıya doğru çekilen üç paralel çizginin adını teşkil eder; buna "tuğ" da denilir.

Elifin muhtelif yazı çeşitlerindeki şekilleri şöyledir:

Kalkaşendî, hat itibariyle elifin eninin boyuna nisbetle sekizde bir olabilmesi için aynı kalemle sekiz nokta boyunda çizilmesi gerektiğini *İhvânü's-Şafâ'* risâlelerinden naklen kaydetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, IX, 9-12; XV, 427-428; *Kāmus Tercümesi*, IV, 1241; Halil b. Ahmed, *el-Hurûf* (nşr. Ramazan Abdütevâb), Kahire 1969, s. 28, 33; a.m.f., *Kitâbü'l-ʿAyn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî — İbrâhîm es-Sâmerrâî), Beyrut 1408/1988, VIII, 336; İbn Cinnî, *Sırru şinâʿati'l-l-râb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk 1405/1985, I, 41 vd., 69 vd.; II, 651 vd.; Mekki b. Ebû Tâlib, *er-Riʿâye* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Amman 1404/1984, s. 94-95; Ebû Amr ed-Dânî, *el-İdgâmü'l-kebîr fi'l-Kurʿân* (nşr. Zühayr Zâhid), Beyrut 1414/1993, s. 49-50; Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî ʿilmi'l-luğa* (nşr. M. İzzeddin es-Saîdî), Beyrut 1410/1990, s. 416-418, 425-428 vd., 468; İbn Yaîs, *Şerhu'l-Mufaşşal*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), X, 8-9, 123-124; Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye*, İstanbul 1290, s. 347; Ahmed b. Abdünnûr el-Mâlekî, *Raşfü'l-mebânî* (nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dimaşk 1405/1985, s. 103-147; Fîrûzâbâdî, *el-Beşâʿir* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), II, 4-11; Kalkaşendî, *Şubhu'l-aʿşâ* (Şemseddin), III, 28-29; Emrullah Efendi, *Muhtûlâ-maârif*, İstanbul 1328-30, I, 3-26; Temmâm Hassân, *el-Luğatü'l-ʿArabîye*, meʾnâhâ ve mebnâhâ, Kahire 1979, s. 39-59; Azîze Fevval Bâbetî, *el-Muʿcemü'l-mufaşşal fi'n-naḥvü'l-ʿArabî*, Beyrut 1992, s. 29-45; TA, II, 56-59; Pakalın, I, 518-519; Weil, "Elif", *İA*, IV, 237; Nihad M. Çetin, "Arap (Yazı)", *DİA*, III, 277.

A. TURAN ARSLAN

Türk edebiyatında manzum eserlerde sevgilinin boyu, uzunluğu ve düzgünlüğü sebebiyle elife veya serviye benzetilir. Bundan dolayı sevgili "elif boylu" anlamına gelen "elif-bâlâ, elif-kad, elif-kâmet" diye anılır. Nesîmî'nin, "Kâmetin elif diyen gör ne uzun hayâl eder / Her ki diler visâlini ârzü-yı muhâl eder" beytinde bu husus görülmektedir. Bazan başka harflerle bir arada zikredilip meydana getirilen kelimeler ve bunların şekli özellikleri çeşitli çağrışımlara yol açar. Meselâ sevgilinin boyu, zülûfleri ve ağız Kurʿân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaadan elif, lâm ve mim harflerine benzetilerek bu harflerle başlayan âyetlere telmihte bulunulur. Aşık, sevgilisine kavuşmanın bayram sevinci içinde yüzünü "güzellik mushafı"nın başındaki "elif-lâm-mîm"e süren bahtiyar kişi olarak hayal edilir.

Âşığın aşk derdinden beli bükülüp vücudu dal (>) harfinin şekline döndüğü zaman elif (ا) boylu sevgiliyle bir arada anılması "ad" (اد) kelimesini akla getirir. Bu çağrışımla âşığın bu yolda adı çıkmış, dillere düşmüş biri olduğu veya sevdiğinin adlı sanlı yani şöhretli bir güzelliğe sahip bulunduğu ifade edilir. Yine elif boylu sevgilinin başının iki yanından sarkan zülûfleri uçlarının kıvrıklığı itibariyle iki dala benzetilir. Şekil olarak "dâd" (داد) kelimesini düşündüren bu benzetmeden "adalet, insaf, merhamet" çağrışımları doğar. Necâtî Bey'in, "Kad-din elif-durur iki yanında dâl-i zülûf / Lâ-yık budur ki âşığa senden erişe dâd" beyti bu mecazi anlamları ortaya koyan bir örnektir.

Sevgilinin zülûf uzunluğu ve ucunun kıvrıklığı sebebiyle lâma, boyu da elife teşbih edildiğinde şekil olarak ortaya "lâ" (لا = yok, hayır) kelimesi çıkar. Bağdatlı Rûhî'nin, "Lâm zülûfûyle elif kaddi oluptur virdimiz / Her ne derse zâhid-i nâdân anuncün lâ deriz" beytinde bu husus hatırlatılmaktadır. Boy elife, kaş râyâ (ر) benzetildiğinde ise "râ" (ر - ray < re'y = niyet, düşünce) mânası hatıra gelir. Sevgilinin boyu olan elif ile zülûfünün remzi olan lâm yan yana gelince "âl" (آل = mekr, hile) kelimesi ortaya çıkar. Kaş nun (ن) harfine benzetildiğinde sevgilinin boyunu ifade eden elif ile birlikte "ân" (آن = güzellik) kelimesini meydana getirir. Ahmed Paşa'nın, "Kaş nûnuyla kâmeti elifin / Gördük ayruk biz ansuz olı-mazuz" beytinde "an" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Neşâtî'nin, "Bîn-i pâkine elif-i ân desem n'ola / Ebrû-yı

dilkeşi ona medd-i keşîdedir" beytinde ise bir taraftan aynı kelime üzerinde oynanırken diğer taraftan da "elif-i ân" tabiriyle buruna işaret edilmiş ve elifin üzerindeki med işareti de (˘) kaş benzetilerek yüz güzelliğini tamamlayan unsurlar bir arada zikredilmiştir.

Elif elifbânın ilk harfi olduğu için "okumak, bilmek" mânasına gelen pek çok deyimde kullanılmış ve bunlardan "elif okumak", "eliften başlamak" gibi bazı deyimler çeşitli beyitlere girmiştir. İbn Kemal'in, "Tıfı-ı dil kaddin görüp aşka eliften başladı / Rabbi yessir lâ tûassir rabbi temmim bi'l-hayr" beytinde bu mânâ ifade edilirken elifbâyı öğrenme sırasında okunan "rabbi yessir" duası da iktibas yoluyla beyte alınmıştır. "Eliften yâya kadar" deyimini baştan sona okumak, sırasıyla bilmek ve öğrenmek, "elifi bilmez", "elifi görse mertek sanır" deyimleri de okuma yazma bilmeme, cehalet anlamına gelir. "Elifi elifine" aynen, tıpatıp demektir. "Elif demeden fergaba çıkılmaz" deyiminde de İnşirâh sûresinin "ve ilâ rabbike fergab" (yalnız rabbine yönel) meâlindeki son âyetine işaret vardır.

Bazı kelimelerde bulunan elif harfine ayrı mânalar verilir ve bunlara dayalı kelime oyunları yapılır. Meselâ "cân" (جان) kelimesinin ortasında yer alan elif harfi âşığın bağrına saplanmış bir oka benzetilir. Her ikisinde de elif harfi bulunan "can" ve "ân" kelimelerinin birleşmesiyle ortaya sevgili mânasında kullanılan "cânan" (جنان) sözü çıkmaktadır. Nesîb'in, "Nûr-ı Kevser'le edip şûye adın can korlar / Câna da ân verip ismini cânan korlar" beytinde elif-cân-cânan arasındaki bu münasebet dile getirilmiştir.

Fuzûlî bir beytinde sevgilinin kirpiklerini "kan" (كان) kelimesinin ortasında bulunan elif harfine benzeterek, "Batalı kana okun dide-i giryân içre / Bir eliftir sanasın kim yazılır kan içre" demek suretiyle elif-kan münasebetine atıfta bulunmuştur. Ahmed Paşa, "Gönlümün levhinde okurdum elif kaddin revan / Ben dahi bir doğru harf öğrenmedim üstad-dan" beytinde yine boy-elif münasebetini işleyerek sevgilisini düşünmekten dolayı hocasından başka bir şey öğrenmeye fırsat bulamadığını dile getirmektedir.

Elif başta ve ortada başka harflerle birleşmediği ve aynı zamanda hem şeklen hem de ebcedde bir rakamının karşılığı olduğu için Allah'ın teklifiğini ifade eden bir vahdet sembolü sayılmıştır. Taş-